

àmbits

de psicopedagogia

L'ACOLIMENT DE L'ALUMNAT IMMIGRANT I LES SEVES FAMÍLIES: ORIENTACIONS I PROPOSTES

Maria José Montón

Psicopedagoga EAP de Terrassa

Les informacions que apareixen en aquest article formen part d'un treball més ampli que vaig desenvolupar al llarg del curs 2001-2002 gràcies a una Llicència d'Estudis concedida pel Departament d'Ensenyament [*].

Des de fa alguns anys, l'escolarització d'alumnes immigrants està sent també matèria d'assessorament psicopedagògic que l'EAP aborda juntament amb d'altres serveis o programes. Les necessitats de reflexionar i cercar propostes de treball per aquest col·lectiu d'alumnes, l'interès personal que aquesta temàtica em ve suscitant i l'ocasió d'aprofundir sobre el tema mitjançant la llicència d'estudis, m'han permès elaborar una proposta de treball que abordaré parcialment i de forma sintètica al llarg del present article.

DIFERENCIES CULTURALS O MANIFESTACIÓ DE LA POBRESA?

Edward Said, en el seu article "El choque de ignorancias" (El País, 16 d'Octubre de 2001), assenyala: "el caso es que todos nadamos en esas aguas, tanto occidentales como musulmanes y otros. Y, dado que las aguas forman parte del oceano de la historia, intentar abrirlas o dividir las mediante barreras es inútil. La tesis del choque de civilizaciones es un truco como el de la guerra de los mundos, más útil para reforzar el orgullo defensivo que para una interpretación crítica de la desconcertante interdependencia de nuestra época". Les limitacions que i el fre que s'atribueix a les diferències d'origen cultural de la població immigrada va ser un dels primers aspectes que vaig abordar en el meu treball.

Als inicis dels anys 70 vaig tenir l'ocasió d'anar a completar la meua formació a Ginebra (Suïssa) i en aquesta ciutat vaig tenir l'oportunitat de col·laborar durant set anys al costat d'immigrants espanyols. En aquell moment Espanya era un país de emigració i Ginebra, a l'igual que d'altres ciutats europees, contava amb un elevat nombre d'espanyols que havien emigrat majoritàriament per problemes econòmics. Aquesta experiència m'ha portat a plantejar-me sovint la següent pregunta: realment, les costums dels emigrants espanyols dels anys 60 i 70 eren tan diferents com es suposa de les costums dels immigrants que arriben actualment al nostre país?

Comparar aquelles vivències amb la situació actual dels nous immigrants pot resultar exemplificador. La major part dels emigrants espanyols eren analfabets i realitzaven els treballs que rebutjaven els treballadors suïssos. Vivien agrupats en els barris de la perifèria de la ciutat, sovint en construccions prefabricades o en vivendes amb poc espai. Vivien aïllats de la resta de comunitats. Desconeixien la llengua francesa. Manifestaven estar de pas i mitificaven el seu país d'origen. Les famílies eren nombroses i s'agrupaven progressivament. Tenien els seus propis espais de convivència, les cases regionals. La cultura gastronòmica era ben diferent de la suïssa, cuinaven amb oli d'oliva que portaven d'Espanya. No mostraven interès per la cultura suïssa i no consideraven important ni prioritari aprendre el francès. No participaven de la vida cultural de la ciutat o del barri i organitzaven les seves festes. El principal objectiu que tenien era guanyar diners per enviar-lo a la família que s'havia quedat en Espanya o feien estalvis per retornar aviat. Tenien un especial interès per afavorir la formació dels seus fills i filles, malgrat alguns d'ells no havien estat escolaritzats prèviament. A l'estiu, eren fàcilment reconeguts en les carreteres espanyoles pel voluminós equipatge que portaven en els vehicles.

La percepció que la població autòctona tenia dels emigrants no era especialment bona. Eren considerats incultes, sense interès per l'entorn i poc generosos amb el país d'acollida. Culturalment homogenis, tothom havia de saber cantar i ballar flamenc i els havien d'agradar els bous, la paella i la sangria. Sorollosos i poc

respectuosos amb les normes i regles de la comunitat. Amb poc hàbits higiènics. Amb hàbits alimentaris poc saludables com era cuinar amb oli d'oliva. Els homes eren percebuts com masclistes i les dones submises. Els miraven amb desconfiança i, de vegades, amb por. En definitiva eren pobres.

Les vivències d'aquella experiència, en contraposició a la situació actual, m'han fet prendre consciència de que el fenomen de la immigració reproduceix en tot el món els mateixos comportaments, els de les persones que surten del seu país per buscar una vida millor i que tenen una cosa en comú: la pobresa. Realment, em costa molt trobar diferències notables entre els antics emigrants i els nous immigrants i, en tot cas, l'existència d'aspectes comuns preval per sobre dels aspectes que ens poden diferenciar.

TIPOLOGIA DE L'ALUMNAT IMMIGRANT

Dins del col·lectiu de l'alumnat immigrant existeix la mateixa diversitat que podem trobar en el col·lectiu d'alumnes autòctons. Atribuir comportaments homogenis en relació als interessos dels alumnes, a la cultura, la religió, etc. dels alumnes immigrants és totalment erroni. Tanmateix, tenen un tret comú: pertànyer a un col·lectiu de persones que van del Sud al Nord cercant una vida millor. La major part d'ells es quedaran a viure en el nostre país; les esperances de millora en els països d'origen queda encara molt lluny de ser una realitat i, de moment, el seu viatge només és d'anada.

El col·lectiu d'alumnes que presenta més dificultats és el d'incorporació tardana al nostre sistema educatiu. Però també aquest col·lectiu és molt divers en funció d'alguns factors entre els quals podem destacar, per la seva rellevància des del punt de vista del procés d'alfabetització i dels seus resultats, els següents:

- L'edat i el moment de la seva incorporació al sistema educatiu. No és el mateix iniciar l'escolaritat en el primer cicle de l'Educació Primària que en l'últim, ni incorporar-se en el primer curs de l'Educació Secundària Obligatoria que en el quart curs.
- El tipus i el nivell d'escolarització prèvia. La major part de l'alumnat d'incorporació tardana extracomunitària accedeix al nostre sistema educatiu amb uns nivells molt elementals de formació i d'informació acadèmica. Aquest fet, afegit a les dificultats de comprensió per motius de llengua, els dificulta considerablement el seguiment del currículum establert. Aquestes dificultats són especialment greus en els últims cursos de l'Educació Primària i en l'Educació Secundària Obligatoria.
- Les expectatives familiars i socials. L'índex analfabetisme és molt elevat entre les persones immigrades. En conseqüència, a la situació pròpia del fenomen migratori, apareixen associades algunes problemàtiques socials importants que generen, sovint, situacions de marginació. En aquests context, les expectatives de millora del nivell formatiu dels fills i les filles que tenen moltes famílies immigrades són relatives i apareixen estretament vinculades a la seva situació de partida i al que consideren els pares que ha de ser el nivell de formació mínim necessari per a poder incorporar-se al món laboral.

L'ACOLLIMENT DE L'ALUMNAT IMMIGRANT I LES SEVES FAMÍLIES

El nombre d'alumnes immigrants va creixent de forma considerable i el que es presentava fins fa poc com una situació excepcional s'està configurant en l'actualitat com una situació normal.

Els aspectes fonamentals que cal tenir en compte en una primera fase són les actituds, l'emplaçament escolar, l'acollida, el treball amb les famílies i l'adaptació al centre i a l'entorn.

Les actituds

Un dels aspectes més importants i prioritaris és el vincle afectiu que les persones nouvingudes estableixen amb la societat d'acollida. Només fa falta creuar la mirada amb la dels alumnes que acaben d'arribar per comprovar que demanen ajuda. De la qualitat d'aquesta ajuda dependrà que la seva mirada es transformi en seguretat o en desconfiança i, tal vegada, en odi.

A part de les activitats que ja contempla el pla d'acollida del centre educatiu, existeix un aspecte fonamental i imprescindible que és l'actitud del que acull. Només una actitud basada en el reconeixement dels drets individuals i una pràctica educativa que inclogui un compromís de lluita contra l'exclusió social farà possible un canvi real. Les reflexions intel·lectuals i les pràctiques personals han de caminar en paral·lel i afecten per igual a tota la comunitat educativa, entesa com el conjunt de centres educatius de la xarxa pública i de la xarxa privada concertada.

L'emplaçament escolar

És un fet reiteradament constatat que les famílies immigrades tendeixen, lògicament, a concentrar-se en uns mateixos espais que es solen caracteritzar per pertànyer als barris perifèrics de les ciutats on l'habitatge és més econòmic. En definitiva és l'espai que han pogut triar per viure.

Des de fa temps s'ha subratllat la importància que els alumnes i les alumnes s'escolaritzin, a ser possible, en els centres educatius dels seus barris, aspecte essencial per a facilitar l'establiment de relacions entre iguals. També s'ha insistit sobre la bondat de l'escolarització en entorns normalitzats i el menys restrictius possibles, en centres educatius oberts a la diversitat, amb recursos i vies suficients per a poder abordar les diferències de capacitats, interessos i motivacions de l'alumnat, amb projectes propis i adaptats a les diferents realitats de l'alumnat.

L'acollida inicial és molt important i només es pot fer de forma positiva mitjançant l'establiment de relacions gratificants amb els companys i companyes i amb el professorat. L'atenció temporal intensiva necessària per a l'aprenentatge inicial de la llengua ha de garantir-se en tots els centres defugint de propostes de concentració en centres aliens o en itineraris segregats. Educar i aprendre els hàbits escolars corresponents a les formes de vida del sistema educatiu és quelcom difícil d'aconseguir en un context aliè al propi centre i a la pròpia classe. Els alumnes immigrants han d'aprendre en un context normalitzat i en interacció amb els companys i companyes i professors autòctons. Els primers models que reben són essencials per a que puguin entendre el nostre funcionament i assolir progressivament els hàbits i les normes de l'entorn escolar. Els alumnes i les alumnes progressen de forma diferent i el fet de no poder accedir als recursos i possibilitats d'un centre educatiu ordinari impedeix tractar de manera diferenciada cada situació.

Un altre factor important és que la proposta d'escolarització al marge de l'organització ordinària dels centres educatius dificulta que la responsabilitat sigui assumida per tota la comunitat educativa, essent aquesta delegada en els professionals que realitzen directament el treball amb els alumnes immigrants, i corrent així un risc de crear una organització perifèrica sense vinculació amb el col·lectiu de professors i professores del propi centre.

La concentració d'un nombre elevat d'alumnes immigrants en determinats centres públics no afavoreix la normalització i la guetització d'algunes escoles i instituts esdevé un fet real que acaba per generar situacions greus de marginació.

L'acollida

Costa poc imaginar-se les vivències dels alumnes nouvinguts quan es troben en un lloc desconegut, amb unes normes desconegudes, amb unes llengües diferents, percebuts al mateix temps com a persones diferents i, en ocasions, rebuts amb una certa hostilitat.

A aquesta situació li hem d'afegir les tensions que el fet migratori provoca. L'abandonament del seu país, de la seva gent, de les seves costums, sovint de part de la seva família, i paral·lelament a això noves expectatives i noves exigències socials que no poden abordar de cop i menys en solitari. La forma de plantejar l'acollida de l'alumnat immigrant condicionarà, sense dubte, la seva implicació en aquesta nova etapa de la seva vida. S'aprèn gràcies a l'establiment de relacions afectives gratificants i segures, i perquè això sigui possible les relacions han de ser sempre bidireccionals i interactives. Difícilment els alumnes immigrants poden sentir-se acollits quan la proposta inicial que els fem consisteix en separar-los del grup d'autòctons amb l'excusa de l'aprenentatge inicial de la llengua; difícilment poden tenir ganes d'aprendre la llengua quan la comunicació amb el grup d'iguals els està vedada.

Segons la nostra opinió, no és aquesta la millor manera de començar una nova etapa. Tampoc creiem que es necessitin emprar activitats tant summament especialitzades que no sigui possible realitzar-les en els propis centres. Actituds col·lectives favorables del conjunt de la comunitat educativa, que poden traduir-se en mirades afectuoses, gestos d'apropament, acompanyaments puntuals, anticipació als fets, intervencions puntuals d'ajuda, etc. són l'inici d'una bona acollida. **L'acolliment és responsabilitat de tothom.** A partir d'aquí es poden realitzar plantejaments més o menys elaborats i incorporats als plans d'acollida dels centres, al pla d'atenció a la diversitat, etc.; aquests plans, però, estan condemnats a no tenir èxit si no van acompanyats d'unes actituds favorables i de respecte pels altres.

Actualment els centres educatius disposen ja per lo general d'un pla d'acollida, per lo que la adient incorporació de l'alumnat immigrant només requereix algunes intervencions específiques complementaries. Donat que en l'acollida inicial dels alumnes autòctons participa la direcció del centre i l'equip de mestres o professors, no és adient que l'acollida dels alumnes immigrants recaigui exclusivament en els especialistes; i encara és menys desitjable delegar aquestes funcions a algun servei educatiu o programa específic.

La nostra proposta pretén contribuir a millorar alguns aspectes més específics i complementaris al pla d'acollida, al pla d'acció tutorial, al pla d'atenció a la diversitat, etc.

- **Els centres educatius als que s'incorporen durant el primer curs un cert nombre d'alumnes immigrants haurien de comptar amb un docent que gestioni la seva acollida.** Donada la complexitat organitzativa dels centres de secundària, és imprescindible disposar d'aquesta figura. Les seves funcions, complementaries i en col·laboració amb les dels respectius tutors/es haurien de ser: l'acollida inicial al centre, l'acompanyament a les classes, l'acompanyament inicial per al coneixement de l'espai del centre, l'ajuda en la gestió dels documents i llibres, la comprensió dels horaris, l'ajuda en el coneixement de les normes i dels hàbits escolars, l'ajuda en la

comprensió de les festes, les sortides culturals, els primers contactes amb la família, el seguiment directe i indirecte dels alumnes, etc. Es tracta, en definitiva, que els alumnes nous comptin puntualment amb un docent de referència que faciliti la seva incorporació, que pugui anticipar-se als problemes i que col·labori en cercar la solució. El temps de durada d'aquestes ajudes dependrà de cada cas concret. Com hem dit anteriorment, aquest treball ha de fer-se en col·laboració amb el tutor/a i ha de ser complementari al treball de tutoria. Delegar tota la responsabilitat en els tutors/es no assegura que aquest treball inicial tingui el suport individual que requereix.

- **A cada grup classe i de forma rotatòria (per exemple quinzenalment) és convenient que un company/a pugui exercir tasques de tutor individual durant un cert temps.** Aquestes tasques de tutoria han de consistir a ajudar l'alumne a la classe per assegurar la interpretació de les primeres consignes, resoldre dubtes sobre els treballs de classe i/o sobre d'altres aspectes, acompanyar-lo en els primers desplaçaments, fer-li costat a l'hora de l'esbarjo, ajudar-lo a aprendre les llengües repetint-li paraules, parlant-li a poc a poc, interessar-se per les seves coses i, si és possible, acompanyar-lo en el coneixement de l'entorn. L'estratègia de fer servir puntualment un company/a del mateix origen que faci de mediador amb els altres companys i el professorat també pot ajudar a millorar la situació inicial de l'alumnat nouvingut.
- **La figura del mediador/a cultural és imprescindible per a exercir de pont entre les famílies, els alumnes i la comunitat educativa.** Des de el nostre punt de vista, la col·laboració d'un mediador/a cultural no ha de comportar únicament una ajuda per a resoldre conflictes. La necessitat més immediata és la de facilitar la comunicació inicial entre el professorat i l'alumnat i les seves famílies. És important prendre consciència de les angoixes inicials que es generen al davant la impossibilitat de comunicar-se. No es tracta, per suposat, de realitzar simplement una traducció, sinó d'ajudar a establir lligams de relació entre les dos cultures. De vegades, ens trobem front a fets que no podem entendre per desconeixement de les diferents realitats culturals i exigim una normalitat quan les pràctiques educatives escolars i familiars són diferents. Els alumnes i les seves famílies han de disposar del temps suficient per a poder entendre el nostre funcionament i, al mateix temps, han de conèixer els motius pels quals els hi exigim determinades formes d'actuar.
Una pràctica habitual que es fa servir és la utilització d'alumnes que ja estan integrats al centre per fer de pont de comunicació entre les famílies i els alumnes nouvinguts. Si bé en alguna ocasió pot ser un recurs a emprar per conèixer determinades informacions de caire administratiu, no creiem que aquest sigui un recurs a utilitzar amb caràcter general, ja que va contra el dret a mantenir el secret de la informació i se'n podria fer un mal ús.
El treball del mediador/a cultural ha de ser de col·laboració i no ha de substituir les tasques dels tutors/es o de la resta del professorat. Les seves activitats, per tant, han de fer-se sempre en col·laboració i amb la presència d'aquests.

El treball amb les famílies

La major part de les famílies immigrades es troben en una situació de desavantatge en relació a les famílies autòctones. Per a molts, l'adaptació a la societat d'acollida no és una tasca fàcil. La realització de treballs poc qualificats, les barreres lingüístiques, la manca de coneixements sobre l'organització i el funcionament de la societat d'acollida, la poca participació en les institucions i associacions socials i la

percepció, no sempre positiva, que es té dels immigrants, fa que visquin aïllats i que tinguin poques oportunitats de compartir espais d'intercanvi.

Amb freqüència s'escolta que són els propis col·lectius d'immigrants els que han d'esforçar-se per buscar el seu espai dins la societat, que no sempre aprofiten les oportunitats i que han de ser ells els que s'esforcin per adaptar-se i per integrar-se. L'adaptació a l'entorn no és una qüestió que recaigui en exclusiva en un col·lectiu minoritari de persones, és un procés interactiu que solament és possible quan existeixen oportunitats reals d'intercanvi entre els components d'una mateixa comunitat.

L'escola compleix una important funció social i és un dels llocs privilegiats per a establir els primers contactes entre els diversos membres de la comunitat educativa; un altre lloc de trobada és el barri. Els pares i les mares, independentment del seu origen i de la seva cultura, comparteixen tots un mateix objectiu: desitjar el màxim desenvolupament i progrés dels seus fills i filles.

Les famílies dels alumnes immigrants també són molt diferents entre sí i no seria correcte tractar-les com si pertanyessin a una mateixa categoria.

Un aspecte important a treballar és la representació que ens fem d'aquest col·lectiu de persones. Sovint escoltem opinions com el deteriorament dels serveis públics des del moment que són utilitzats pel col·lectiu d'immigrants, l'increment de la inseguretat ciutadana amb la seva arribada, el deteriorament de la convivència en els barris amb una major presència d'immigrants, la percepció de les ajudes per vivenda, beques de menjador, de llibres, etc. van a parar prioritàriament a ells, etc. Quan els immigrants apareixen com una amenaça, comença un conflicte que no convé negar ni minimitzar, sinó que cal abordar.

Algunes característiques que hem observat amb les famílies i que dificulten la relació amb l'entorn estan relacionades amb el desconeixement de la llengua, el desconeixement dels recursos de la zona, les limitacions formatives dels pares i les mares, les diferències religioses, etc.

Els plans d'acollida dels centres educatius han de contemplar també un espai destinat a les famílies. La bona acollida de les famílies tindrà repercussions positives en els seus fills, i aquests podran percebre l'escola com un lloc segur i gratificant, condició bàsica per a l'aprenentatge. Tant important és aconseguir una evolució escolar i personal favorable, com una inserció social adaptada i una autoestima positiva.

La necessitat de participar en la vida de l'escola no sorgeix d'immediat i cal donar temps per familiaritzar-se amb ella; aquest procés comporta conèixer l'escola, el seu funcionament, els canals de comunicació i de gestió, la relació amb el professorat, el contacte informal amb els pares i les mares, etc. Des del nostre punt de vista, les famílies sentiran la necessitat de participar un cop iniciats els primers contactes amb la direcció del centre, amb les persones que realitzen la seva acollida, mitjançant les reunions informatives, les entrevistes de seguiment dels seus fills i filles, etc.

L'adaptació al centre i a l'entorn

Les persones immigrades es troben de cop en un entorn desconegut, mentre que la pressió social els exigeix un comportament com els dels autòctons. L'escola no és l'única institució que ha de treballar aquest aspecte. El marc natural d'intervenció a aquest respecte és la ciutat, que té també una enorme responsabilitat en l'educació de tots els ciutadans i ciutadanes. L'educació ha de ser un instrument de progrés i

molt especialment ha de contribuir, junt amb d'altres, a lluitar contra l'exclusió social, a respectar les diferències i a fomentar la convivència i la tolerància entre les diferents cultures que coexisteixen al territori. És obvi que l'educació formal, és a dir l'escola, no pot assumir en exclusiva la responsabilitat de formar i educar als futurs ciutadans i ciutadanes. És més imitar aquest objectiu al marc escolar seria menysprear el potencial educatiu amb que conta la ciutat a través, per exemple, de l'oferta d'activitats culturals promogudes per diferents entitats, els moviments juvenils, els recursos esportius, els moviments associatius, els recursos educatius municipals, el contacte amb el món del treball, etc.

Si bé aquest objectiu convé desenvolupar-lo a nivell general, encara és fa més necessari i urgent potenciar-lo en aquells entorns on s'observen majors necessitats culturals i educatives degut a la presència de col·lectius socials desafavorits. Conèixer els recursos i desenvolupar estratègies per al seu ús no es fàcil i requereix d'un acompanyament.

No es tracta, en la meua opinió, de desenvolupar una xarxa de recursos paral·lela i adreçada exclusivament al col·lectiu immigrant, sinó que cal partir dels recursos ja existents per a potenciar la participació i l'ús dels mateixos. Els centres educatius han de disposar d'una guia actualitzada de recursos, però és important que els professionals que treballen en els serveis ciutadans, els educadors especialitzats, els serveis socials, el voluntariat, les diferents associacions, etc. actuïn com acompanyants i guies a fi de que l'alumnat immigrants i les seves famílies puguin accedir amb facilitat als recursos i els puguin aprofitar.

Convé fer un reforç per descobrir i ofertar activitats que els siguin més motivadores i que despertin un major interès entre l'alumnat. És urgent formar professionals de l'educació en l'oci i donar més facilitat per accedir als recursos. És també important evitar l'abús que, en ocasions, es fa del voluntariat. Els voluntaris han de ser col·laboradors, però no poden, per la seva inexperiència, assumir la responsabilitat de la gestió d'un grup. El voluntariat ha de ser potenciat des de totes les institucions com una via rica i afavoridora de les relacions entre iguals i de la solidaritat entre les persones.

Una fórmula més per a compensar les desigualtats socials és facilitar, en l'entorn de l'alumnat, un lloc que els permeti la realització d'activitats escolars, per exemple els deures i l'estudi. La creació d'aules d'estudi als barris, on es pugui tenir accés a llibres de consulta, diccionaris, enciclopèdies, ordinadors, etc., gestionades per professionals que siguin capaços de resoldre dubtes bàsiques afavoriria el coneixement i la relació amb d'altres companys i companyes, veïns, etc. i afavoriria també la millora dels aprenentatges.

El treball realitzat continua amb **una proposta organitzativa** que hem formulat **per a treballar durant el primer curs a l'aula d'acollida** i que pretén millorar el nivell d'aprenentatge d'aquests alumnes, però el treball serà incomplet si no s'aconsegueix millorar també el que es fa a les aules ordinàries quan l'alumne s'hi incorpora. A la segona part del treball es troba una proposta que sota el nom de **l'aula d'acollida a les classes ordinàries** planteja algunes estratègies per adaptar el currículum a les classes ordinàries, alguns suggeriments per a la millora del treball dins la classe, una forma de suport per a l'anticipació dels coneixements, com elaborar dossiers individuals i finalitza aquesta part amb una selecció dels continguts bàsics de les àrees de matemàtiques, llengua catalana, llengua castellana, ciències socials, ciències experimentals i tecnologia, adreçats especialment a l'alumnat de l'ESO.

A la tercera part del treball trobareu una **descripció i anàlisi d'experiències rellevants d'escolarització d'alumnat immigrant** portades a terme en centres educatius de Catalunya, d'altres Comunitats Autònomes i de països de la Unió Europea i d'Amèrica del Nord.

Per raons òbvies d'espai no és possible ampliar el present article amb més informació, però les persones interessades poden consultar el treball al Departament d'Ensenyament.

Bellaterra, març de 2003

[*] Aquest treball s'ha publicat al mes d'abril per l'editorial Graó.